

ЕКОНОМІКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

УДК 330.101+330.341.2

В.Л. Корієв

доктор економічних наук, професор
Класичний приватний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ НА РИНКУ ПРАЦІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено процес інституціональних змін у вітчизняній економіці на ринку праці. Проведено аналіз чинників, що впливають на ці зміни. Вивчено особливості впливу держави на інституціональні зміни на ринку праці в умовах вітчизняної економіки, а також розглянуто вплив глобалізаційного процесу на вітчизняний ринок праці. Обґрунтовано напрям удосконалення процесу інституціональних змін на цьому ринку.

Ключові слова: ринок праці, інституціональні зміни, держава, вітчизняна економіка, глобалізаційні процеси, економічне зростання і стабілізація, трудовий потенціал.

I. Вступ

На сьогодні у світі набув поширення інституціональний підхід до вивчення й аналізу багатьох економічних процесів і явищ, але в українській економічній науці цей напрям тільки починає втілюватись. Так, потребує дослідження й розроблення інституціональний механізм розвитку й управління трудовим потенціалом України, необхідне дослідження інституціональних змін на ринку праці та їх регулювання з боку держави.

Використання інституціонального підходу дає змогу враховувати вплив економічних, соціальних, політичних, правових та інших складових системних перетворень в умовах вітчизняної економіки на формування та розвиток ринку праці. Він означає аналіз не тільки економічних категорій і процесів у чистому вигляді, а й відповідних інститутів. При цьому важлива роль в умовах трансформаційних перетворень на соціально-інституціональному ринку праці належить державі як інституту.

Багато уваги приділили дослідженню процесу інституціональних змін у вітчизняній економіці українські економісти А. Гальчинський, В. Геєць, І. Малий, Б. Кваснюк, П. Леоненко, Д. Лук'яненко, В. Савчук, В. Тарасевич. Вивченням проблеми інституціональних змін займалися економісти світового рівня Дж. Гелбрейт, Дж. Гобсон, Дж. Коммонс, Р. Коуз, У. Мітчелл, Д. Норт та ін.

Учені довели, що на сьогодні актуальним є подальше дослідження важливих проблем формування та розвитку соціально-інституціонального ринку праці та застосування одержаних результатів до вирішення актуальних проблем розвитку соціально-трудова відносин на сучасному етапі розвитку еконо-

міки. Однак для побудови ефективної моделі соціально орієнтованої ринкової вітчизняної економіки необхідне поєднання механізмів як ринкового саморегулювання, так і державного регулювання, що сприятиме ефективним інституціональним змінам на ринку праці.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає у дослідженні процесу інституціональних змін у вітчизняній економіці на ринку праці та аналізу чинників, що впливають на ці зміни. Відповідно до поставленої мети сформовано основне завдання дослідження, яке полягає у всебічному дослідженні ринку праці, вивченні особливостей впливу держави на інституціональні зміни на цьому ринку та обґрунтуванні рекомендацій щодо вдосконалення цього процесу.

III. Результати

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки важливим стратегічним завданням держави є побудова її соціально орієнтованої ринкової моделі, невід'ємною складовою якої є створення та поступовий розвиток ринку праці. Слід мати на увазі, що соціально орієнтований ринок праці являє собою систему соціально-економічних відносин. Вони регулюють відтворення робочої сили в напрямі формування, розподілу, перерозподілу та його ефективного використання в умовах сталого економічного розвитку, забезпечують високий рівень зайнятості і доходів трудового потенціалу та приводять до високих стандартів якості життя населення.

Розвиток вітчизняного ринку праці здійснюється в напрямі адаптації до економічної ситуації, що характеризувалася, насамперед, значною фінансовою розбалансованістю економіки, тривалим спадом виробництва,

недостатньою динамічністю заходів щодо реформування господарського механізму. Трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України, її відкритість створили передумови та можливості вирішення стратегічних завдань соціального розвитку.

Слід мати на увазі, що вітчизняний ринок праці функціонує не окремо, а в системі з іншими видами ринків, є формувальним та сполучним елементом для всіх ринків. На сучасному етапі розвитку економіки, що характеризується активізацією процесів інтеграції України зі світовою економічною системою, особливості формування ринку праці зумовлені впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Дія інституціональних чинників виявляється у впливі уряду, різних організацій, підприємств, профспілок на процес розміщення та використання праці, на механізм ціноутворення на ринку праці. Інституції впливають на ринок праці двома способами. Перший виявляється через ухвалення регуляторних актів, встановлення правил, упровадження соціальних стандартів та гарантій у сфері застосування праці. Усе це знаходить своє відображення в трудовому законодавстві країни, кадровій політиці, трудових угодах, контрактах, договорах тощо.

Другий спосіб зорієнтований на встановлення рівня заробітної плати. Суб'єктами впливу можуть бути: по-перше, держава,

коли встановлює мінімальну заробітну плату, підвищує державним службовцям платню; по-друге, профспілки та об'єднання роботодавців у процесі укладання договору стосовно зміни заробітної плати працівникам.

У сучасних умовах функціонування вітчизняного ринку праці призводить до таких результатів:

- змінюються рівень та структура попиту на працю;
- змінюється рівень пропозиції праці, заробітної плати та безробіття;
- зростають темпи номінальної заробітної плати над реальною;
- відбуваються диференціація доходів та процес збіднення населення.

Таким чином, результатом прояву дії ринку праці є встановлення ринкової ціни на працю та обсягу трудових витрат відповідно до її рівня.

В умовах розвитку вітчизняної економіки зростає роль сучасного ринку праці як найскладнішого елемента ринкової економіки, що являє собою динамічну багатогранну систему, в якій можна виділити різні моделі, типи, сегменти та сектори ринку праці. На основі узагальнення існуючих різноманітних критеріїв до ринку праці пропонуємо класифікацію сучасного ринку праці за певними ознаками, що подано на рис. 1.

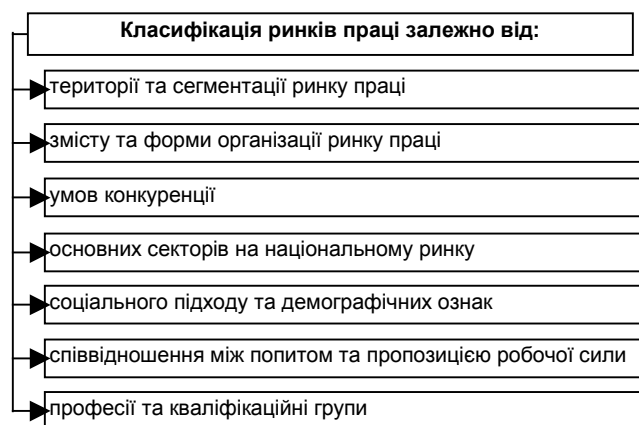

Рис. 1. Класифікаційні ознаки сучасного ринку праці

На сучасному етапі вітчизняний ринок праці залишається недостатньо збалансованим, характеризується значними диспропорціями та неспроможністю забезпечити взаємоузгодженість між попитом та пропозицією на ньому.

На сьогодні можна виділити такі основні тенденції формування та розвитку ринку праці у вітчизняній економіці:

- непослідовність проведення економічної політики;
- висока залежність економічної сфери від політичної кон'юнктури;
- відсутність чітких пріоритетів та орієнтирів розвитку;

- недовіра населення до державної соціально-економічної політики;
- зниження ролі держави та послаблення її регулятивної функції.

Значною мірою цьому сприяє недосконалість чинного трудового законодавства та відсутність належного контролю за його дотриманням з боку держави. Концентрація промислового виробництва та трудового потенціалу, територіальна незбалансованість деформують попит і пропозицію на ринку праці. Як результат, це призводить до територіальних диспропорцій попиту та пропозиції на ринку праці.

Більше того, незбалансованість наявних трудових ресурсів і робочих місць зумовлена відсутністю їхнього планування, високою питомою вагою малокваліфікованої непрестижної фізичної праці, шкідливих та тяжких умов праці. Також це пов'язано з недосконалістю інвестиційної політики. Відповідно, існуючі тенденції призвели до вимушеного імпорту висококваліфікованих фахівців.

На сьогодні можна прослідкувати за зменшенням кількості активної частки населення працездатного віку в його загальній кількості, що пов'язано з негативними процесами демографічного відтворення. На ринку праці збільшується частка осіб непрацездатного віку, зокрема пенсійного. Однією з проблем є дефіцит трудового потенціалу в державі, та, як наслідок, нестача кваліфікованих кадрів. У свою чергу, це спричиняє обмеження темпів розвитку економіки майже в усіх галузях вітчизняної економіки.

Негативним фактором, що впливає на функціонування ринку праці, є низька якість робочих місць. Це призводить до високої плинності трудових ресурсів, задіяних на роботах, пов'язаних з важкими та шкідливими умовами праці, спричиняє втрату кадрів у зв'язку з професійними захворюваннями та виробничим травматизмом. При цьому слід мати на увазі, що в сучасних умовах на вітчизняному ринку праці наявне домінування добровільних звільнень, тоді як у зарубіжній практиці переважають вимушені звільнення.

Однією з тенденцій функціонування сучасного ринку праці є підвищення ризиків для його учасників під впливом економічної кризи, які можна згрупувати таким чином:

- соціальні ризики, що виявляються в можливості втрати робочого місця, неотримання роботи відповідно до набутого кваліфікаційного рівня, декваліфікації під час довготривалого безробіття, а також неотримання необхідних соціальних гарантій на місці роботи. Усе більше виявляється ризик прихованого безробіття;
- ризики на рівні підприємства, в основі яких лежить дефіцит робочих професій, невідповідність кваліфікаційного рівня працівника необхідному роботодавцеві рівню, плинність кадрів, недотримання трудової дисципліни; зниження якості трудових послуг тощо.

Серед працюючих членів суспільства поширюється значна диференціація заробітної плати як наслідок монопольного стану тих чи інших підприємств і цілих галузей. Наявна недосконалість організаційно-економічного механізму формування оплати праці. Зберігається у значних масштабах таке явище, як бідність серед економічно активного населення, що знижує соціальну згуртованість суспільства. Відзначаються нега-

тивні наслідки трудової міграції в умовах трансформаційної економіки.

Знижується рівень соціальної захищеності найманих працівників. Негативними факторами є, по-перше, масові порушення законодавства з боку роботодавців, а по-друге, перегляд державних соціальних гарантій не на користь працівників. У напрямі формування та розвитку системи соціального партнерства залишається низькою ефективність діяльності соціальних партнерів.

Усе більше з'являються ознаки десоціалізації соціально-трудова відносин, що виявляється в: зниженні частки заробітної плати у ВВП країни, збільшенні відрахувань працівників у фонди соціального страхування, проблематичності та ускладненні в отриманні економічно активним населенням різних форм і видів соціального захисту тощо. При цьому простежується тенденція до зниження соціальної згуртованості на рівні підприємств, організацій та суспільства в цілому. Залишається низькою частка бізнесових структур, які постійно працюють над поліпшенням ділової репутації компанії та будують свою діяльність на принципах соціальної відповідальності.

Слід також мати на увазі, що у вітчизняній економіці на сьогодні відбуваються широкомасштабні, багатовекторні зміни на ринку праці, які не завжди відповідають інтересам трудового потенціалу. Підвищується попит на висококваліфікований, інноваційно орієнтований, креативний персонал як носій людського капіталу. Відзначається зростання інформатизації ринку праці, застосування сучасних технологій на ньому, з'являються інноваційні форми зайнятості.

Значною мірою виникненню розглянутих негативних тенденцій на вітчизняному ринку праці сприяє недосконалість інститутів державного регулювання. Так, не розроблено прозорий дієвий механізм розмежування повноважень у сфері регулювання ринку праці між регіональними та державними органами влади, органами місцевого самоврядування. Професійна освіта не відповідає потребам ринку праці, простежується відсутність державних пріоритетів у системі освіти. Зберігається тенденція до зниження престижу професій науково-технічного напрямку.

Результати проведеного дослідження свідчать, що в сучасних умовах у вітчизняній економіці залишаються не вирішеними такі основні важливі проблеми функціонування ринку праці:

- недосконалість трудового законодавства;
- значний рівень безробіття;
- недостатній рівень конкурентоспроможності трудового потенціалу;
- низька економічна активність населення;
- розбалансованість попиту та пропозиції робочої сили за регіонами;

- низький рівень зайнятості молоді та осіб з інвалідністю;
- невідповідність оплати праці якості та результатам праці;
- низький рівень трудових доходів, що слугує чинником низького рівня та якості життя населення;
- неповне використання трудового потенціалу;
- гострою залишається проблема зайнятості працездатного населення сільської місцевості;
- відсутність системи навчання працездатного населення впродовж трудового життя;
- недостатність інвестування в розвиток системи освіти, профнавчання;
- неформалізовані внутрішні процеси трудової міграції, тінізація зайнятості;
- криза духовних цінностей та приниження принципів чесної праці, розчарування працівників у профспілках, зневіра в силі соціального партнерства тощо.

Особливістю ринку праці в сучасних умовах господарювання є його формування та розвиток під впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація – це ключова економічна тенденція часу. Значний вплив на розвиток процесів глобалізації справляє технологічна революція. Глобалізація й технологічна революція зумовили значні фундаментальні зрушення в економіці, в соціальній сфері. Проявом таких трансформацій є формування нових тенденцій розвитку ринку праці. Це посилює вимоги до підвищення його конкурентоспроможності.

Вплив глобалізації на стан ринку праці за наслідками є суперечливим: має як позитивні, так і негативні сторони. Основний недолік такого процесу на сучасному етапі полягає в нездатності держави до створення нових робочих місць. Як наслідок, надзвичайно високий рівень безробіття, люди не можуть знайти роботу там, де проживають. Перевагами процесу глобалізації є: відкрита економіка, можливість розширення обміну інформацією та засобами комунікації, забезпечення культурного співробітництва.

Проблеми, які виникають у процесі функціонування національного ринку праці в умовах прояву глобалізаційних процесів, поглиблюють кризові явища у вітчизняній економіці, стримують створення умов для економічного зростання й стабілізації, перешкоджають здійсненню структурних перетворень. Це слід ураховувати на державному рівні при формуванні програм ефективного розвитку

трудових ресурсів у державі та державної підтримки вітчизняного ринку праці.

IV. Висновки

Таким чином, сучасний стан розвитку ринку праці в Україні характеризується трансформаційними процесами. Але позитивного результату таких перетворень в умовах глобалізації, на нашу думку, не можливо досягти без виходу на якісно новий рівень кваліфікації трудового потенціалу країни та підвищення його конкурентоспроможності. Система забезпеченості кадрами підприємств та організацій уже сьогодні має гнучко реагувати на зміни потреб виробництва та вияви соціально орієнтованих умов ринку праці. Тому першочерговими зусиллями держави повинно бути спрямування інвестицій в економіку знань, де основними факторами розвитку є інноваційна праця та інтелектуальний капітал.

Для формування сучасного ефективного ринку праці необхідне створення відповідних інститутів за допомогою державних важелів, які б могли забезпечувати впровадження цивілізованих ринкових відносин та здійснювати їх регулювання. Вирішення зазначених проблем функціонування ринку праці значною мірою залежить від активної участі держави, здійснення нею ефективних регулятивних функцій та проведення відповідних реформ.

Список використаної літератури

1. Клейнер Г.Б. Предприятие в условиях неопределенности / Г.Б. Кленер, В.Л. Тамбовцев // Человек и труд. – 2006. – № 2. – С. 1–84.
2. Маевский В. Эволюционная теория и технологический прогресс / В. Маевский // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 18–29.
3. Несторенко А. Институциональная теория и реформы в нефтегазовом комплексе / А. Несторенко // Вопросы Экономики. – 2000. – № 4. – С. 152–158.
4. Олейник А. В поисках институциональной теории переходного общества / А. Олейник // Вопросы экономики. – 2001. – № 10. – С. 54–64.
5. Ткач А.А. Институциональные основы рыночной инфраструктуры: монография / А.А. Ткач; НАН України. Об'єднаний ін.-т економіки. – К., 2005. – 295 с.
6. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории: [пер. с англ.] / Дж. Ходжсон. – М.: Дело, 2003. – 464 с.

Стаття надійшла до редакції 28 лютого 2012 р.

Коринев В.Л. Институциональные изменения на рынке труда в отечественной экономике

В статье исследован процесс институциональных изменений в отечественной экономике на рынке труда. Проведен анализ факторов, влияющих на эти изменения. Изучены осо-

бенности влияния государства на институциональные изменения на рынке труда в условиях отечественной экономики, а также рассмотрено влияние процесса глобализации на отечественный рынок труда. Обосновано направление дальнейшего усовершенствования процесса институциональных изменений на данном рынке.

Ключевые слова: рынок труда, институциональные изменения, государство, отечественная экономика, глобализационные процессы, экономический рост и стабилизация, трудовой потенциал.

Korinyev V. Institutional changes at the market of labour in a domestic economy

In the article investigational process of institutional changes at the market of labour in a domestic economy. The analysis of factors which influence on these changes is conducted. The features of influence of the state are studied on institutional changes at the market of labour in the conditions of domestic economy, and also influence of process of globalizations is considered on the market of labour of our country. Direction of further improvement of process of institutional changes is grounded at this market.

Key words: labour-market, institucial changes, state, domestic economy, globalizacion processes, economy growing and stabilizing, labour potential.